

SUN'IY INTELEKT VOSITASIDA NUTQIY-LINGVISTIK KOMPETENSIYANI MUSTAQIL RIVOJLANTIRISH METODIKASI

TAFU "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrası
o'qituvchisi Altibayeva M.K.

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali nutqiy-lingvistik kompetensiyani mustaqil rivojlantirish metodikasi tahlil qilingan. Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalarining lingvodidaktik imkoniyatlari, ularning nutqiy faoliyatni rivojlantirishdagi o'rni hamda talabalarning mustaqil ta'lim jarayonidagi samaradorligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, mustaqil ta'lim, raqamli texnologiyalar, lingvodidaktika, ta'lim innovatsiyalari.

Аннотация. В данной статье проанализирована методика самостоятельного развития речево-лингвистической компетенции с использованием технологий искусственного интеллекта. Также освещены лингводидактические возможности образовательных средств, основанных на искусственном интеллекте, их роль в развитии речевой деятельности, а также эффективность самостоятельной учебной деятельности студентов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, речевая компетенция, языковая компетенция, самостоятельное обучение, цифровые технологии, лингводидактика, образовательные инновации.

Abstract. This article analyzes the methodology of independently developing speech-linguistic competence through the use of artificial intelligence technologies. It also highlights the linguodidactic possibilities of AI-based educational tools, their role in the development of speech activity, as well as their effectiveness in students' independent learning process.

Keywords: artificial intelligence, speech competence, linguistic competence, independent learning, digital technologies, linguodidactics, educational innovations.

Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosida yangi rivojlanish bosqichiga kirib bormoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayonini individuallashtirish, o'quv materiallarini tahlil qilish va bilimlarni mustaqil egallash imkoniyatlarini kengaytiradi. Pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida, ayniqsa, ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O'qituvchining nutqi pedagogik faoliyatning asosiy vositasi bo'lib, uning ravonligi, aniqligi va mantiqiyliigi o'quv jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali nutqiy kompetensiyani mustaqil rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy masalalardan biridir. Nutqiy-lingvistik kompetensiya shaxsning til birliklaridan to'g'ri va samarali foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. Bu kompetensiya nafaqat til tizimini bilishni, balki uni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llashni ham o'z ichiga oladi.

Lingvistik kompetensiya tushunchasi amerikalik tilshunos Noam Chomsky tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. U lingvistik kompetensiyani til egasining til tizimi haqidagi bilimlari majmuasi sifatida izohlaydi. Keyinchalik bu tushuncha kommunikativ yondashuv asosida kengaytirilib, nutqiy faoliyat bilan bog'liq holda talqin qilina boshlandi.

Nutqiy-lingvistik kompetensiya quyidagi komponentlardan iborat: fonetik kompetensiya, leksik kompetensiya, grammatik kompetensiya, stilistik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya. Mazkur komponentlarning rivojlanishi shaxsning nutqiy faoliyatini samarali amalga oshirish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt – bu kompyuter tizimlarining inson intellektiga xos bo'lgan ayrim funksiyalarni bajarish qobiliyatidir. Ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalari quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: o'quv materiallarini tahlil qilish, individual ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish, avtomatik baholash tizimlarini yaratish, interaktiv muloqot muhitini tashkil etish. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari talabalarning mustaqil o'rganish faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi hamda o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Sun'iy intellekt texnologiyalari nutqiy faoliyatni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bunday texnologiyalar yordamida til o'rganish jarayoni interaktiv va individuallashtirilgan tarzda tashkil etiladi. Sun'iy intellekt asosidagi ovozli tizimlar yordamida talabalar talaffuz ustida ishlashlari mumkin. Ovozli tahlil texnologiyalari nutqdagi xatolarni aniqlab, ularni tuzatish bo'yicha tavsiyalar beradi. Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali nutqiy-lingvistik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Bunda bir qator didaktik tamoyillarga amal qilish zarur.

Birinchidan, individuallashtirish tamoyili. Sun'iy intellekt tizimlari har bir o'quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o'rganish tezligini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini moslashtirish imkonini beradi. Natijada talabalar o'z imkoniyatlariga mos ravishda nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Ikkinchidan, faollik tamoyili. Sun'iy intellekt asosidagi platformalarda talabalarning faol ishtirokini ta'minlash muhimdir. Interaktiv topshiriqlar, savol-javob tizimlari hamda muloqotga asoslangan mashg'ulotlar nutqiy faoliyatni rivojlantiradi.

Uchinchidan, refleksivlik tamoyili. Talabalar bajarilgan topshiriqlarni tahlil qilib, o'z nutqiy faoliyatini baholashi kerak. Sun'iy intellekt tizimlari bu jarayonda avtomatik tahlil va tavsiyalar berish orqali yordam beradi.

To'rtinchidan, uzluksizlik tamoyili. Nutqiy kompetensiya doimiy mashq va amaliy faoliyat orqali rivojlanadi. Sun'iy intellekt vositalari esa talabaga istalgan vaqt va joyda o'qish imkonini yaratadi. Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish nutqiy faoliyatni rivojlantirishda bir qator samarali metodik imkoniyatlarni yaratadi.

Avtomatik matn tahlili. Sun'iy intellekt tizimlari matnning grammatik, leksik va stilistik xususiyatlarini tahlil qilish imkonini beradi. Bu jarayonda talabalar yozgan matnlar tahlil qilinib, xatolar aniqlanadi hamda ularni tuzatish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Ovozli texnologiyalar. Ovozli texnologiyalar og'zaki nutqni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Talabalar o'z nutqini yozib, sun'iy intellekt tizimi orqali tahlil qilishi mumkin. Bu esa talaffuz xatolarini aniqlash va nutq ravonligini oshirishga yordam beradi.

Interaktiv dialog tizimlari. Sun'iy intellekt asosidagi dialog tizimlari talabalarga virtual suhbatdosh bilan muloqot qilish imkonini beradi. Bunday muloqot nutqiy faollikni oshiradi hamda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari talabalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarga ega. Bunday platformalar quyidagi funksiyalarni bajaradi: matnlarni avtomatik tekshirish, nutqni ovoz orqali aniqlash, individual o'quv tavsiyalarini ishlab chiqish, o'quv jarayonini monitoring qilish. Natijada talabalar o'z nutqiy faoliyatini mustaqil ravishda tahlil qilish va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Sun'iy intellekt tizimlari matnni tahlil qilish, grammatik xatolarni aniqlash hamda stilistik jihatdan takomillashtirish imkoniyatiga ega. Bu jarayon talabalar yozma nutqining rivojlanishiga yordam beradi. Sun'iy intellekt vositalari matn tarkibini avtomatik tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa talabalarning lingvistik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Sun'iy

intellekt asosida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish metodikasi quyidagi bosqichlar asosida tashkil etilishi mumkin.

Diagnostika bosqichi. Bu bosqichda talabalarning nutqiy darajasi aniqlanadi. Sun'iy intellekt tizimlari yordamida talabalarning yozma va og'zaki nutqi tahlil qilinadi.

Rivojlantirish bosqichi. Bu bosqichda sun'iy intellekt asosidagi topshiriqlar orqali nutqiy faoliyat rivojlantiriladi. Masalan: matn yozish, nutq tuzish, matnni tahrirlash.

Nazorat bosqichi. So'nggi bosqichda talabalarning nutqiy faoliyati baholanadi. Sun'iy intellekt tizimlari orqali xatolar tahlil qilinib, individual tavsiyalar beriladi. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirish uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Matnni tahrirlash topshirig'i. Talabalarga grammatik xatolar mavjud bo'lgan matn beriladi va ularni tuzatish talab etiladi.

2. Nutq yaratish topshirig'i. Talabalar muayyan mavzu asosida nutq tayyorlaydilar.

3. Matnni tahlil qilish topshirig'i. Talabalar berilgan matndagi til vositalarini aniqlaydilar.

4. Esse yozish. Talabalar sun'iy intellekt tizimi yordamida yozilgan esse ustida ishlaydilar.

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish nutqiy-lingvistik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida bir qator pedagogik afzalliklarga ega. Birinchidan, sun'iy intellekt tizimlari ta'lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Har bir talabaning bilim darajasi hisobga olinadi. Ikkinchidan, bu texnologiyalar tezkor tahlil va baholash imkoniyatini yaratadi. Natijada talabalar o'z xatolarini tezda aniqlab, ularni tuzatishlari mumkin. Uchinchidan, sun'iy intellekt vositalari mustaqil ta'limni rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar o'z ustida mustaqil ishlash orqali nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar. To'rtinchidan, bunday texnologiyalar ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi. Bu esa o'quv motivatsiyasini oshiradi. Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib nutqiy-lingvistik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida quyidagi metodik tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq: nutqiy topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish mashqlarini uyg'unlashtirish, talabalarning mustaqil ishlash faoliyatini qo'llab-quvvatlash, sun'iy intellekt tizimlari yordamida tahlil qilingan natijalarni pedagogik jihatdan baholash.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt texnologiyalari bo'lajak ona tili o'qituvchilarining nutqiy-lingvistik kompetensiyasini mustaqil rivojlantirishda samarali didaktik va metodik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur texnologiyalar ta'lim jarayonini individuallashtirish, talabalarning og'zaki va yozma nutqidagi kamchiliklarni tezkor aniqlash, ularni tahlil qilish hamda bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalari mustaqil ta'lim faoliyatini faollashtirib, talabalarning refleksiv yondashuvi, nutqiy faolligi va kommunikativ ko'nikmalarini izchil takomillashtirishga xizmat qiladi. Diagnostika, rivojlantirish va nazorat bosqichlari asosida tashkil etilgan metodik yondashuv nutqiy-lingvistik kompetensiyani bosqichma-bosqich shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, sun'iy intellekt texnologiyalarini pedagogik jarayonga ilmiy-metodik asosda joriy etish bo'lajak ona tili o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini oshirish, ularning nutq madaniyatini yuksaltirish hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni. – Toshkent, 2020.

2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.
3. Yo'ldoshev J. G., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. Safarova F. O. Lingvodidaktika asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 256 b.
5. Nurmonov A., Mahmudov N. O'zbek tilining nazariy grammatikasi: o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2007.
6. Russell S. J., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. – Pearson, 2021.
7. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, MA: MIT Press, 1965.
8. Hymes D. H. "On Communicative Competence." In: Pride J. B., Holmes J. (eds.). Sociolinguistics: Selected Readings. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.